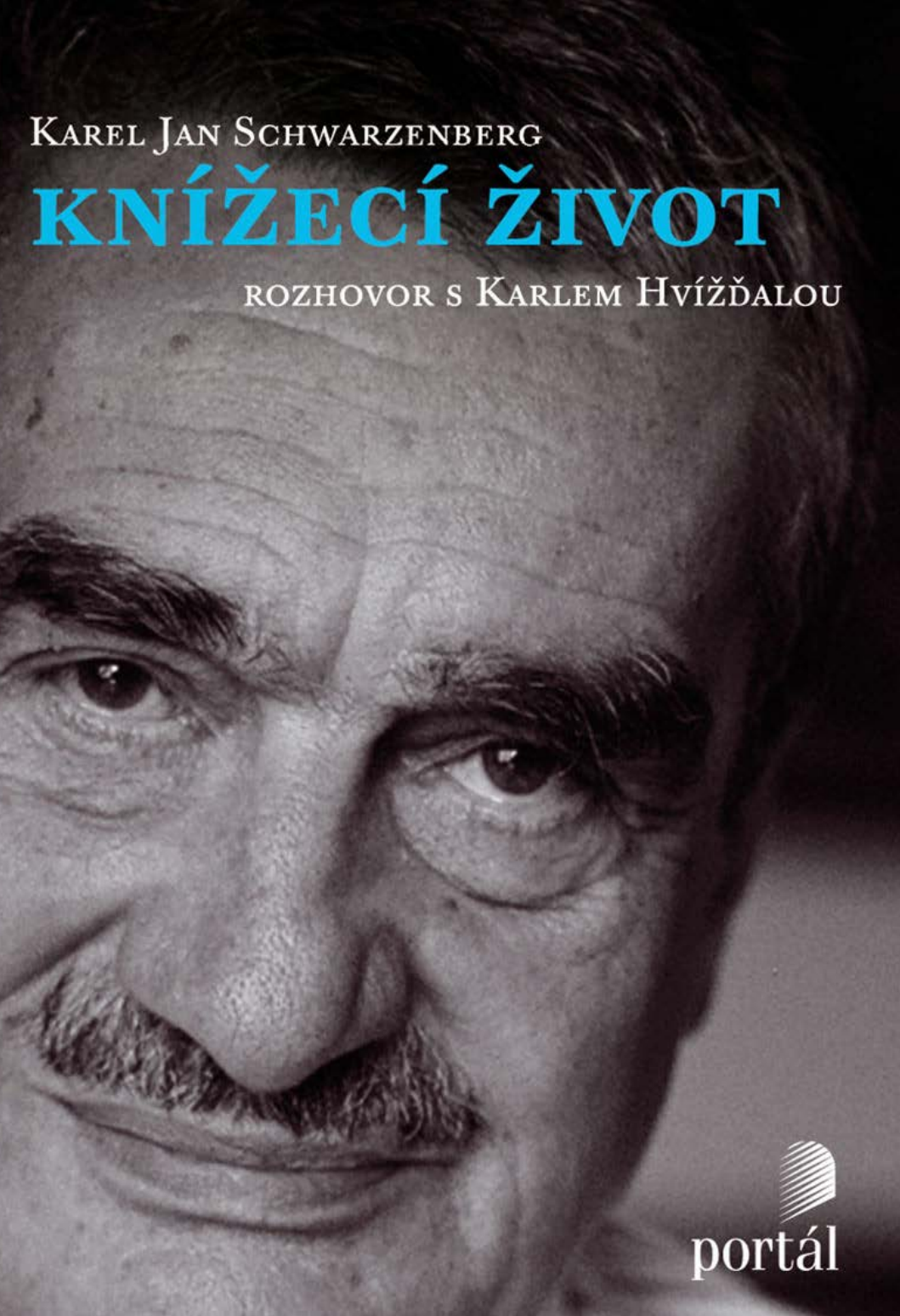

A close-up, black and white portrait of Karel Jan Schwarzenberg. He is an older man with a mustache, looking directly at the camera with a slight smile. The lighting is soft, highlighting the texture of his skin and the details of his facial features.

KAREL JAN SCHWARZENBERG

KNÍŽECÍ ŽIVOT

ROZHOVOR S KARLEM HVÍŽĐALOU

portál

KAREL JAN SCHWARZENBERG

KNÍŽECÍ ŽIVOT

ROZHOVOR S KARLEM HVÍŽĐALOU

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Schwarzenberg, Karel Jan

Knížecí život : rozhovor s Karlem Hvíždálou / Karel Jan Schwarzenberg.

-- Vyd. 4., V Portálu 1. -- Praha : Portál, 2008. -- 216 s.

ISBN 978-80-7367-459-5 (váz.)

929.7 * (437.3)

- Schwarzenberg, Karel Jan, 1937-

- šlechtici -- Česko

- rozhovory

929.5/.9 - Genealogie. Heraldika. Šlechta. Vlajky [8]

UPOZORNĚNÍ PRO ČTENÁŘE A UŽIVATELE TÉTO KNIHY

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

© Karel Jan Schwarzenberg, Karel Hvíždála, 1990, 1997, 2002, 2008
Photography © rodinný archiv v Murau, Alexandr Paul, Oldřich Škácha,
Jan Malý (str. 6), archiv ČTK, archiv Lidových novin

© Portál, s. r. o., 2008

ISBN 978-80-7367-459-5 (tištěná verze)

ISBN 978-80-262-0188-5 (pdf)

ISBN 978-80-262-0432-9 (ePub)

ISBN 978-80-262-0433-6 (mobi)

Hněv a výsměch jsou panské;
rozlítostněnost a lamentace ne.
Chtěl bych vám naopak dát recept:
Když potkáte nějakého *pána*, který si naříká
a stěžuje, podívejte se na jeho rodokmen;
a brzy tam najdete suchou větev.

Giuseppe Tomasi di Lampedusa

Odbourat závislost člověka na státu,
to je v Čechách a na Moravě
nejdůležitější úkol a předpoklad
zdravě fungující společnosti.
Je třeba dát člověku možnost,
aby se samostatně vyvíjel.

Karel Jan Schwarzenberg

1989/1990

Když dovolíte, začal bych dnes, v roce 1989, od těch nejjednodušších otázek: Kdo je to šlechtic a co to vlastně znamená, být, na konci dvacátého století, šlechticem?

To vůbec není nejjednodušší otázka... Šlechta je stav, který se vyvinul v dějinách mnohokrát v různých formách na celém světě, od Japonska až po Řecko. Mluvíme-li ale o naší šlechtě, tak ta se začala konstituovat do dnešní podoby ke konci vrcholného středověku. Pro Čechy jsou dvě věci charakteristické, jednak že patříme do rámce, do orbity Svaté říše římské, tedy do středoevropského organismu, a druhá důležitá věc je, že Čechy jsou uprostřed Evropy, na křižovatce, a jsme malý národ, proto velmi brzy začíná concubium, svatby, a vliv sousední šlechty, která se v Čechách usazuje. Česká knížata a čeští velmožové, jako třeba Rožmberkové, si často brali za ženy šlechtičny z okolních zemí. Zajímavé na šlechtě v Čechách je, že je velice smíšená a že se v jejích řadách setkávaly vlivy z různých stran, z Itálie, ze Španělska, z Rakouska, z Německa atd. Lze to sledovat již ve středověku, ale nejsilnější vlna se zvedla během třicetileté války. Když se člověk zevrubněji zabývá rudolfinskou dobou, až se diví, kolik rodin už k nám tehdy přišlo z Rakouska, z Německa, z Uher a jak rychle tyto rodiny v Čechách zdomácněly, jak se u nich rychle vyvinul zemský patriotismus.

To je překvapivé, uvážíme-li, jak jsou Čechy malé a jak silné mohlo být pouto těchto rodin k zemi, z které přišly...

Do jisté míry nesmíme zapomenout, že pro šlechtu je nejdůležitější, zrovna tak jako pro každého sedláka, zem, pozemek, a tu-

díž její vlastenectví vzniká právě z tohoto vztahu k půdě, zatímco stav měšťanský, jak se svého času říkalo, ten si vlastenectví definoval vztahem k jazyku. Tento názor pak zvítězil v devatenáctém století. Cum grano salis, nebereme-li to doslova, tedy s jistým omezením, by se dalo říci, že feudální patriotismus byl odvozen z vlastnictví půdy, na které šlechta sídlila, a buržoazní od jazyka, neboť vzestup tohoto stavu byl závislý na rozvoji obchodu a školství, které je závislé vždy na řeči. Pro proletariát je pak zase nejdůležitější zajištění základních životních podmínek, a tudíž hledisko třídní.

Já bych se v našem rozhovoru nyní rád vrátil na začátek, a sice k otázce, jak šlechta vůbec vznikla... Šlechta se konstituovala, alespoň tak jsme se to učili, z nejzdatnějších bojovníků kolem knížete...

Z knížecí družiny, ale o tom je spousta teorií. U všech indoevropských kmenů, tedy od Indie přes Slovany až ke Germánům, máme na vrcholu hierarchie posvátné královské rodiny... Spousta řeckých královských rodin například tvrdila, že pochází přímo od toho či onoho boha, a dodnes je oficiální rodokmen japonského císaře odvozen od bohyně Slunce. Merovingové (Merovejci) měli ještě v tomto smyslu slova báječný původ. Tedy na jedné straně původní funkce knížete byla sakrální, a v češtině se dokonce udržela i v tom slově kníže, kniaz, kněz, a na druhé profánní, vládnoucí. A ještě dál: jak známo, český národ vznikl z různých slovanských kmenů a jeho důležité rodiny asi pocházejí z těchto kmenů či z družiníků českého knížete, jako třeba Markvartici, kteří snad byli vládnoucím rodem v severních Čechách, či Valdštejnové, kteří se z tohoto rozrodu jako jediní udrželi dodnes. Jak to bylo ve skutečnosti, nikdo neví,

to jsou záhady. Víme také ještě o Slavníkovcích a o knížatech Lučanů. Pak o ostatních českých rodinách stavu panského, které měly vysoké postavení od středověku, jako různí pánové z Růže nebo ještě dnes kvetoucí Šternberkové, Ronovci či na Moravě Kounicové a Žerotínové. Kromě stavu panského byli zemané, tedy stav, který byl původně služebný, ale časem přerostl v šlechtu. Některé rodiny se v tomto vzestupu zastavily, a některým se podařilo dostat až docela nahoru. Tak to bylo v celé Evropě. Tedy šlechta pomalu vzniká z různých pramenů a teprve koncem středověku se víceméně stabilizuje, takže můžeme mluvit o královských rodinách, pak o velkých rodinách, které jsou s nimi spřízněny, tedy víceméně o knížecích rodinách.

To jsou i hraběcí rodiny, nebo ne?

Nene, hraběcí titul se v Čechách objevil velmi pozdě... Řekněme to takhle: Co byl hrabě? Byla to instituce karolínské organizace říše. Tedy comes, graf, hrabě, když to přeženu, byl vlastně okresní hejtman, tedy něco jako předseda ONV. Tato instituce se ve středověku velice brzo stala dědičnou a z této funkce se vyvinula stará dynastická hrabata v Německu, z nichž některá se usadila v Čechách, jako třeba známá hrabata z Plavna, později Fürstenbergové a jiní. Království české hrabat nepotřebovalo, tak veliké nebylo. Měli jsme systém zemských hejtmanů a v raném středověku purkrabí na královských hradech. Přemyslovci dávali dobře pozor, aby se tento úřad nestal dědičným, protože věděli, že by potom mohli mít stejné nepříjemnosti jako císařové, kterým se správa říše zprivatizovala, což oni nechťeli. Česká šlechta tedy měla jen dva stavy: panský a zemanský. První a jediné hrabství v Čechách bylo hrabství kladské, které pro syny zorganizoval Jiří z Poděbrad. Ti ho pak prodali a koupi-

la ho hrabata z Hardeggu, tedy rodina mé bývalé ženy, ti to ale také potom brzo prodali a hrabství se vrátilo Koruně české. Ale protože se stalo entitou, bylo ho možné později, za Bedřicha II., od Čech odtrhnout spolu se Slezskem. V šestnáctém století se v Čechách usadilo také několik cizích šlechtických rodin, které ovšem používaly hraběcí titul. Podle českého sněmu v Čechách nebyl. Teprve po Bílé hoře se začínají v Čechách množit tituly. To patřilo k barokní lásce k okázalosti, a proto se tak rozhojnilo. Do sedmnáctého století vlastně českých hrabat nebylo. Největší český velmož, který se ženil s dcerami největších říšských knížat, míním Rožmberka, byl dominus. Nepotřeboval žádný titul. Byl Rožmberk, to stačilo. Každý ho znal.

Sledujme ale dále hierarchii šlechtických titulů...

Jak už jsem řekl, s třicetiletou válkou u nás zdomácněl víceméně říšský systém titulů a to trvalo až do devatenáctého století. Existovaly vedle sebe vždy říšský titul Svaté říše římské a potom titul, který uděloval císař jako král český. Aby to nedělalo těžkosti, uděloval se takový titul paralelně, většinou v týdenním odstupu. Byla-li to ovšem rodina, která sídlila v Čechách. Tehdy tedy bylo mnoho hrabat, ale málo českých knížat. Dříve než v Čechách byla knížata ve Slezsku, kde žily různé odnože původní vládnoucí rodiny Piastovců. Potom k nim přibyli synové Jiřího z Poděbrad, Minstrberci. Rodiny sice vymíraly, ale ten, kdo dědil, získal i titul. První, kdo tento titul takhle dostal, byl Karel Liechtenstein. Stal se knížetem opavským. Tato rodina je vůbec zajímavá, protože po celou dobu svých dějin byla usídlena jak na Moravě a v Čechách, tak v Rakousích. Myslím, že jsou dnes nejstarší moravskou panskou rodinou, která ještě existuje. Byli totiž usídlení v Mikulově a podle toho, jaká

byla politická situace, tak patřili víc tam nebo sem, ale Karel Liechtenstein, který po Bílé hoře předsedal neslavně proslulému tribunálu, se zrovna tak jako Valdštejn narodil jako český bratr. Dnešní vládnoucí kníže z Liechtensteinu mi říkal, že ještě do začátku osmnáctého století liechtensteinská ústřední kancelář měla jakožto úřední řeč češtinu. Teprve později byla nahrazena němčinou. Byl to logický důsledek skutečnosti, že větší část liechtensteinských statků byla na Moravě. Dalším knížetem byl Valdštejn, který se stal vévodou frýdlantským, a Eggenberg, který přijal titul vévody krumlovského. Existoval ještě jeden Liechtenstein, který byl knížetem v Moravském Krumlově. Ti ostatní, jak už jsem říkal, byli slezská knížata, Lobkovicové atd. Když ale Bedřich II. dobyl Slezsko, nemohly mít tyto rodiny v Prusku statky a jako odškodnění dostali Lobkovicové vévodství v Čechách, Roudnici. Jak tedy vidíte, českých knížat, vévodů, bylo poskrovnu. Zajímavé je, že jediný hraběcí titul, který byl udělen ve spojení s českým místem, je Metternichův hrabě kynžvatský, ale je to vlastně unikát. V osmnáctém a devatenáctém století se tituly rozmnožily. To už tak je, každý titul má svou inflaci. Ale k tomu, co nás zajímá: česká šlechta vznikla z různých pramenů a to rozpolcení, které existovalo, má staré kořeny, protože šlechta v Čechách byla vždy dvojjazyčná, jak ve středověku, tak před Bílou horou. To vlastenci z různých důvodů neradi slyší, ale je to pravda. Například ze sedmadvaceti popravených na Staroměstském rynku byla valná část, počínajíc Jáchymem Ondřejem Šlikem, německojazyčná...

Lze to tvrdit s takovou jistotou? Byl to jistě Šlik a někteří z měšťanů... Přece tenkrát nedostal nikdo inkolát, když řádně nemluvil česky... Teprve po třicetileté válce je zavedena dvojjazyčnost. Všechna jednání až do roku 1647 musela být vedena výhradně

česky, a proto je i šlechtická literatura, viz třeba Alexandreida z přelomu 13. a 14. století a Dalimilova kronika, kterou známe z přepisů ze 14. a 15. století, psána česky...

Co říkáte, je zajisté pravda, ale na druhé straně musíme vidět, že ke Koruně svatováclavské tehdy patřily vedlejší země: Slezsko a Dolní a Horní Lužice a tam byly usazeny rodiny, jejichž mateřštinou byla němčina. Vzpomeňme třeba takové Ráderny z Frýdlantu, kteří po Bílé hoře o všechno přišli. To byla německy mluvící rodina. Okolo Frýdlantu byla typicky německá enkláva, kde obyvatelstvo tehdy mluvilo německy, a oni samozřejmě taky, jako jejich sousedé v Sasku a v Lužici. Ovšem řeč českého sněmu byla samozřejmě česká, to znamená, že když tam pan Rádern vystoupil, mluvil česky. Cizinec češtinu musel ovládat kvůli inkolátu, to máte také pravdu, ale sami nejlépe víme, jak to je dnes, když někdo z emigrantů dostává cizí státní příslušnost, musí, pravda, také skládat zkoušku z jazyka, ale většinou se to tak přísně nebere. A dříve to bylo také tak. Rozhodovala politická utilita. Musíme ale rozlišovat mezi rodinami, které třeba v Lužici sídlily staletí, a mezi rodinami, které k nám přišly později jako cizinci a které se pak počestily, jako Krajířové z Krajku, což byla jedna z nejdůležitějších českobratrských rodin původem z Korutan, nebo Colonna z Felsu, který přišel z Tyrol. Dalimil jakožto typický mluvčí středověké české šlechty neměl rád cizince, to je z jeho kroniky cítit, ale rozlišuje mezi domácími německy mluvícími rodinami a Němci z říše. To je pro něho úplně něco jiného. Byl to projev typického zemského patriotismu jeho doby. Proberete-li to tedy takhle nestranně, vidíte, že tehdejší šlechta již kvůli svatbám a správě musela mluvit jak česky, tak německy.

A co Jeseniové, to byla rodina česká, nebo německá?

To je zajímavá rodina. Jesenští existují dodnes, pocházejí ze Slovenska a dnes je to maďarská rodina. Zním jednoho pana Jesenského tady ve Vídni, je to zdatný obchodník a dosti známý člověk. To je nějaký prasynovec popraveného rektora Jesenia. Jeseniové byli zemanská rodina. Jedna větev se udržela na Slovensku a později se pomadžarštila, druhá byla v Praze, z ní pochází profesor Jesenský a jeho dcera, přítelkyně Franze Kafky, Milena Jesenská.

Byli jsme ale u dvojjazyčnosti...

Jak už jsme řekli, primát české řeči byl ve středověku jasný, ale Čechy a Morava byly územím dvojjazyčným. Už z toho důvodu, že většina měst měla své německy mluvící občany. Podle politické důležitosti u šlechty později jedna, druhá, či dokonce třetí řeč převládla. V sedmnáctém století to byla částečně italština, v osmnáctém francouzština a teprve v devatenáctém století lingua franca byla němčina, za což může po třicetileté válce částečné zubožení české šlechty, a především široké vrstvy drobné šlechty, která v českých zemích na rozdíl od Uherska a Polska skoro vymizela. A na druhé straně sílící vliv byrokracie a vliv ve Vídni sídlícího dvora. Tedy koncem osmnáctého století, jak by řekl Angličan, je čeština „non-U“. Ale je třeba připomenout, že byly časy taky jiné, já vám uvedu docela zajímavé příklady. Když bylo České království velice bohaté a čeští pánové nevěděli, co z bujnosti počít, tak byli velmi elegantní. Ve středověku si slavný rakouský básník Kürenberg stěžuje na vídeňské fešáky, že to teď opravdu přehánějí a napodobují českou šlechtu a zdraví se Zdař Bůh. Je to totéž, jako se dnes zdraví kluci ang-

licky a před sto padesáti lety francouzsky, tak tehdá byla v módě čeština. Nebo druhý příklad z rodiny mé ženy: Hardeggové jsou čistě rakouská rodina, ale v době, kdy měli hrabství kladské a jeden z nich si vzal Rožmberkovou, čímž se stal členem mnohem bohatší a elegantnější české společnosti a seděl v Praze, koupil si statek v Korutanech a nechal se zapsat do zemských desek korutanských. A víte, jak je tam zapsán? Hrabě Hardegg, Bohemus! Zdálo se mu to tehdá fajnovější být Čechem než člobrdou z Dolních Rakous.

K jedné zvláštnosti Čech bych se měl ještě vrátit, a sice k otázce, proč tam vznikaly velkostatky a proč zanikla třída zemanů, tedy to, čemu se anglicky říká „gentry“. Tento stav se udržel v Maďarsku, v Polsku, v Sasku, ve všech sousedních německých zemích, ale v Čechách a na Moravě ne. Jeden z důvodů je, že Rožmberská komora, jakožto nejdůležitější, vynalezla již během patnáctého století velkostatek. Proč říkám vynalezla: velké statky existovaly předtím taky, jenomže pán, který ten statek vlastnil, žil z poplatků svých sedláků a nemyslel na to zabývat se tím jako podnikatel. Rožmberské dominium se tedy vedlo zásadně jako podnikatelský velkostatek a od nich se to učili ostatní velcí páni v Čechách a na Moravě. Pozoruhodné je, že tohle proniklo ještě tak do Dolních Rakous, a pak je konec. Vlastně až do začátku devatenáctého století se to od nás nikdo nenaučil. V ostatních zemích se starý feudální řád udržel. Z dějin vlastní rodiny vím, že my jsme se zakoupili v Čechách koncem sedmnáctého století, Jan Adolf Schwarzenberg, abych tak řekl, byl manažer arciknížete Leopolda Viléma. Jako každý v té době neměl ani tak velký pán hotové peníze, ale jednou toho našeho nešťastníka musel za práci vyplatit, a tak mu daroval Třeboň. Jan Adolf potom brzo nato koupil Hlubokou. Bylo velké štěstí, že ten Španěl, co tam sídlil před ním, měl revma a neměl rád mlhavé a deštivé počasí

v jižních Čechách, takže mu to docela výhodně prodal. Tušil, že pro revma je Španělsko lepší. Časem Jan Adolf koupil ještě panství Vlčice s Hrádečkem – dříve hradem Břecštejn – kde teď bývá Václav Havel, a tím jsme byli usazeni v Čechách. A protože toto panství bylo daleko a správa tam nefungovala, bylo to jediné místo, kde na našem panství v roce 1775 vypuklo selské povstání. Proto jsme ho o deset let později vyměnili. A právě ten zmíněný Jan Adolf byl velmi moudrý člověk, který záhy rozeznal, že se v jižních Čechách udržel zbytek rožmberské správy a že tam ti lidé něco umějí líp, třeba pěstovat kapry, takže chtěl posílat lidi z Němec do Čech, aby se to taky naučili. Z toho tenkrát vznikla velmi legrační korespondence, z které vyplývá, že Němci se tomu vehementně bránili, neboť nevěřili, že jde o chov kaprů. Měli strach, že chce z věrných evangelíků udělat katolíky.

Ale vraťme se k těm statkům: Proč zmizely?

Protože nepřežily třicetiletou válku a všechny následující vojny, které se obyčejně odehrávaly v Čechách. Mním tím válku polskou, švédskou a rakouskou. Když za takové války přišla soldateska do vesnice, obyvatelstvo vymordovala, krávy sežrala, a co mohl dělat zeman, který, když měl štěstí, to přežil někde na tvrzi? Musel vzít kord a nechat se najmout do armády, aby vydělal peníze, protože statek byl v čudu. S velkostatky byly v té době samozřejmě také těžkosti, správci si stěžovali a ptali se, jak hospodařit, když nemají lidi, ale přece jenom to měl velký grunt lepší, mohl si pomoci. Mohl přesouvat jak dobytek, tak lidi a to na malém statku nešlo. Proto tyto malé statky zanikaly. Marxisticky řečeno, nastala tedy doba akumulace a v ní vlastně během sto padesáti let český zemanský statek skoro vymřel, a tím koncem osmnáctého století vymizela i drobná česká šlechta. Tenkrát

holt ještě nebyl systém založen, jako například svého času byla Včela, který by to udržel. Toto se tedy v okolních zemích nestalo, tam se drobná šlechta udržela, to je specifikum Čech a Moravy a do jisté míry Dolního Rakouska. Viděno sociologicky, byla to velká tragédie, protože z Čech vymizela střední šlechtická vrstva, která by vyplňovala prostor mezi venkovským obyvatelstvem a velkými rodinami. Velké šlechtické rodiny byly vždycky více ve službách internacionální politiky, úřadovaly ve Vídni, v Paříži nebo čertví kde, ale neměly nikdy denní styk s obyvatelstvem jako malá šlechta.

Jaké to mělo výhody a nevýhody pro naši zemi?

Jako každá přehnaná akumulace to přineslo hlavně negativa. Zní to trochu divně, když to říkám zrovna já, protože Schwarzenbergové na tom nejvíc vydělali, celé osmnácté století kupujeme víceméně jeden statek za druhým a díky tomu náš majetek vzrostl do ohromné velikosti. Ale že to byl nepěkný vývoj, to je jistě pravda. Koncem devatenáctého století, kdy existují skoro už jen velkostatky a pak sedláci, to není zdravá struktura.

Ještě k úvodní otázce: Co to vlastně je, být šlechticem? Dřív to přece také znamenalo právo nosit zbraň...

Ovšem, šlechtic na jedné straně byl člen ozbrojené družiny vládce, ale na druhé straně byl za své poddané odpovědný a musel je bránit. Abych tak řekl, ta odpovědnost byla a je pro nás tím nejdůležitějším. Celá výchova mých rodičů vlastně systematicky vedla k odpovědnosti za naše lidi. Jak by řekl Konrad Lorenz, tento princip výchovy mě „hat geprägt“, tedy mě razil nejvíce. Vlastně již od útlého dětství na Orlíku až do poslední-